

## GOTİK ROMANDA AYDINLANMA KARŞITLIĞI

M. Ertuğ Yavuz  
Kubilay Geçikli

### Öz

*Aydınlanma Avrupa tarihinde özellikle on sekizinci yüzyıla damgasını vurmuş felsefi bir akımdır. Aklın kullanımını ve böylece önceden kabul edilmiş öğretiyi ve gelenekleri gözden geçirmeyi amaçlamış olan Aydınlanma hareketi, ön yargılarla ve doğüstü olanla mücadele etmiştir. İnsanı merkez alan ve onun mutluluğunu hedefleyen Aydınlanma hareketi, özgürlüğe ve hukukun üstünlüğüne vurgu yapmıştır. Bununla birlikte, Aydınlanma'nın kuramda öngördükleriyle uygulama çelişmiştir. On sekizinci yüzyılın özellikle son çeyreğinde ortaya çıkmış olan Gotik romanlar, Aydınlanma hareketinin ürünü olan moderniteye karşı çıkmışlar ve onun yol açtığı tehlikelere dikkat çekmek istemişlerdir. Bu nedenle Gotik romanlar Aydınlanma karşıtı bir tutum benimsemişler ve Aydınlanma hareketinin eleştirisini yapmışlardır.*

### Anahtar Sözcükler

*Aydınlanma, özgürlük, baskı, Gotik roman, eleştiri.  
Anti-Enlightenment Attitude in Gothic Novels*

### Abstract

*The Enlightenment is a philosophical movement which made its effects felt in the 18th century in Europe. Aiming to use reason and thus scrutinize previously accepted doctrines and traditions, the Enlightenment struggled against prejudices and the supernatural. The movement, which put human at its centre and targeted his/her happiness, emphasized freedom and superiority of law. Nevertheless, the theoretical concerns of the Enlightenment contradicted the practice. Gothic novels, which appeared especially in the last quarter of the 18th century, rejected modernity, the production of the Enlightenment, and made efforts to draw people's attention to the dangers involved in it. Therefore, these novels adopted an anti-Enlightenment attitude and criticised the movement.*

### Key Words

*The Enlightenment, Freedom, Pressure, Gothic Novel, Criticism.*

Kültürel gelişim tarihi boyunca "akım" olarak nitelendirdiğimiz düşünsel ve/veya uygulama eksenli hareketler farklı konular hakkında farklı düşünceler bulunduğunu kanıtlama amacıyla ortaya çıkmışlardır. Daha açık bir ifadeyle, ortaya çıkan her yeni akım, bir öncekini eleştirmiş ve genellikle yetersiz bularak o akımla özdeşleşmiş isimlerin göremediklerini belirtme yolunu tercih etmiştir. Bu bağlamda, birbirini takip eden akımlar gerçekte birbirlerinden kopuk olmaya daha çok eğilimli bir yapı sergilemişlerdir. Sözünü ettiğimiz bu akımlar, ortaya çıktıkları çağın özellikleriyle çoğunlukla paralellik arz etmişlerdir; ancak kimi zaman aynı yüzyıl ya da dönem içerisinde farklı birkaç akımdan söz etmek de olası olmuştur. Teknolojik ve kültürel gelişmenin hızının arttığı özellikle yakın dönemlerde değişimin hızı da artmış ve bu durum aynı yüzyıl ya da dönem içerisinde birbirlerine karşıt iddialara sahip akımların bir arada görülebilmesini olanaklı kılmıştır. Her ne kadar birbirlerinden ayrılan görüşlerin temsilcileri olarak varlıklarını sürdürüyor gibi görünseler de, gerçekte hemen bütün akımların aynı konunun farklı boyutlarını ele aldıklarını iddia etmek mümkündür. Daha açık bir ifadeyle, temelde bütün akımların amacı insan ve onun yaşamıyla ilgili sorunları ele alarak açıklamak olmuştur. Bu düşünceden hareketle, tarih boyunca görülen bütün akımların adeta bir bulmacanın eksik kalan parçalarını tamamlamaya çalıştıkları söylenebilir. Bununla birlikte, bu tür

bir iddia ancak pek çok akımın tarihsel geçmişinin ve ortaya attıklarının bilindiği günümüz dünyasında geçerlilik kazanabilir.

Felsefe tarihinde Aydınlanma olarak bilinen, on sekizinci yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkan, geleneksel olarak kabul görmüş öğretileri ve düşünce sistemlerini akli kullanarak dikkatlice gözden geçirip eleştiren ve insan merkezli pek çok reformun yapılmasını sağlayan felsefi akım, ortaya çıktığı yüzyıla damgasını vurmuş ve bilimden dine, sanattan edebiyata ve hatta teknolojik gelişmelere kadar pek çok alanı etkilemiştir. Gerald Edelman 1783’te “*Aydınlanma Nedir?*” adlı makaleyi yazan yazarın (Kant) kendisinin [bile] sorduğu soruyu yanıtlamadığını itiraf ettiğini, günümüzde de Aydınlanma’yı tanımlamanın en az o günkü kadar zor olduğunu belirttikten sonra, Aydınlanma’nın “geleneksel kozmolojik, antropolojik ve teolojik [eksenli] kültürel sentezlerin parçalanmasının ardından Orta Çağ’ın sonlarında başlayan yeni bir kültürel sentez arayışı [sürecini] tamamladığı” nı iddia etmiştir (Edelman, 2004:1). Aydınlanmanın kendi felsefesi öncelikle bilimseldir ve bu nedenle öznellikten uzak bir yaklaşımı rehber edinmiştir. Bilim, Aydınlanma döneminde “en üstün zihinsel otorite” (Fitzpatrick, Jones, Knelwolf, McCalman, 2004:10) olarak kabul edilmiş ve iyimserliğin temelini oluşturmuştur (Fitzpatrick, Jones, Knelwolf, McCalman, 2004:11). Derek Beales ise tarihin hiçbir döneminde on sekizinci yüzyılda meydana gelen temel değişikliklerden daha önemli gelişmelerin yaşanmadığını belirterek, on yedinci yüzyıldaki Bilim Devrimi’yle ortaya çıkan bilgi yayıldıkça, Aydınlanma ve hak çevresinin hemen bütün Avrupa ülkelerinde üst sınıfların tutumlarında değişikliğe yol açtığını ve Kilise ve onların teolojisinin gücünü yavaş yavaş ortadan kaldırdığını öne sürmüştür (Beales, 2005: 1). İnsanlığın ilerlemesi ilkesini sürekli göz önünde bulunduran, kaynağını on yedinci yüzyılda meydana gelen bilimsel gelişmelerden alan ve bu gelişmeleri daha ileriye taşıma amacı güden Aydınlanma, olaylara ve gerçeklere sistematik biçimde yaklaşmış, doğayı da yine bilimsellik temelli olarak inceleme yolunu seçmiştir. Akla uygunluk ve düzen ilkeleri doğrultusunda hareket ederek kuşkucu tavrını hemen her fırsatta ortaya koymuş ve otoritenin değişik biçimlerinin sorgulanmadan kabulüne karşı çıkmıştır. Aydınlanma, insan aklını ve davranışını sınırlayan hemen her türlü görüşün şiddetle karşısında yer alarak bunları insan ilerleyişinin önünde engel kabul etmiş ve bu sınırlamaları ortadan kaldırma yolunda çaba sarf eden ilerici güç olmaktan büyük bir heyecan duymuş ve adeta yüzyılların çözüm bulamadığı sorunları çözme iddiasıyla ortaya çıkmıştır.

Mina Urgan **İngiliz Edebiyatı Tarihi** adlı yapıtında on sekizinci yüzyılda Aydınlanma’nın etkisinin toplum üzerindeki yansımalarını anlatırken, bu dönem insanların “kurdukları düzenden ve kendilerinden hoşnut, toplumlarını kusursuz sanan, her alanda başarılarına tam bir güven duyan, yenilik istemeyen” kişiler olarak betimler ve “onlara bakılacak olursa, bilim, sağduyu ve akıl sayesinde çözümlenemeyecek sorun yoktu” der. (Urgan, 2004:403). Bu açıdan değerlendirildiğinde, Aydınlanma’nın ve onunla özdeşleşen görüşler bütünüünün halk arasında kolayca yayılma olanakları bulunduğu söylenebilir. Bir başka deyişle, Aydınlanma yalnızca entelektüel çevrelerle sınırlanmış bir akım olarak kalmamış, halkın sıklıkla bir araya geldiği yerlerde tartışılmış ve kısa sürede tanınması sağlanmıştır. Örneğin, bu yüzyılda hemen her türde tartışmaların yapıldığı, aydın ve edebiyatçıların bir araya gelerek

görümlerini paylaştığı kahvehaneler ortaya çıkmış ve Aydınlanma'nın getirdiği yeni bakış açılarının da böylece önceki dönemlerle karşılaştırılması kolaylaşmıştır. Bir anlamda dünyayı değiştirme amacı taşıyan Aydınlanma hareketi, bununla birlikte, halkın öteden beri saygı duyduğu ve sorgulama ihtiyacı duymadığı kavram ve kurumları kuşkucu bir yaklaşımla eleştirdiği için aynı zamanda tepki çekmiştir. Öncelikli eleştirisini yerleşik dinsel inanış biçimlerine yönelten hareket, bu yönüyle sekülerleşmenin yolunu açmış olsa da, dinden bütünüyle bir kopuşun gerekliliği gibi bir görüşü öne sürememiştir. Daha doğrusu, Aydınlanma sonuç olarak ortaya çıktığı dönemin koşullarından etkilenmiş ve sorgulamanın dozunu hiçbir zaman gereğinden fazla artırmamış, sınırları aşmak istemesine karşın onları dikkate almak zorunda kalmıştır.

Aydınlanma edebiyatta da ağırlığını hissettirmiş ve kendi düşünüş tarzını ortaya koymak için edebiyatı araç olarak kullanmıştır. Dönemin edebiyat yapıtlarına bakıldığında Aydınlanma hareketinin beraberinde getirdiği coşkunluk ve heyecan hemen göze çarpar. Örneğin on yedinci yüzyıl İngiliz edebiyatının en önde gelen isimlerinden olan Alexander Pope'un yapıtlarında adeta bir Aydınlanma manifestosu bulunur. Yazarın **An Essay On Criticism** adlı uzun şiiri sık sık aklını kullanamayanlara göndermede bulunur ve onları açıkça alaya alır. "A fool might once himself alone expose", "but fools in search of wit these lose their common sense", "All fools have still an itching to deride", "For fools admire, but men of sense approve" ve bunun gibi pek çok dize bunu okuyucuya sık sık hatırlatmak amacıyla yazılmış gibidir. Pope'un söz konusu yapıtında bütün sorunların üstesinden gelebilecek bir yöntem keşfetmiş olan bir bilginin rahatlığı sezilir. Akıl her zaman ön plandadır ve onunla halledilemeyecek bir sorun yoktur. Düzenli bir toplum içerisinde yaşamak isteyen insanın tek kılavuzu akıl olmalıdır. **An Essay On Criticism**'in atmosferi okuyucuya kendinden fazlasıyla emin bir insanı anımsatır; bu durum her ne kadar kısmen Pope'un kendi kişiliğiyle bağlantılı olsa da, dönemin felsefi anlayışıyla daha yakından ilintilidir. Yapıt İngiliz edebiyatında eleştirinin gelişimindeki köşe taşlarından birini oluşturmakla birlikte, daha çok düzen, denge ve akli kullanmanın önemi üzerine yazılmış bir tavsiyeler ve bilgiç sözler bütünüdür. Dönem edebiyatı incelendiğinde gerek İngiltere'de gerekse Kıta Avrupa'sında felsefi içerikli yapıtların sayıca fazlalığı dikkat çeker. Hatta örneğin İngiltere'de bu dönemde yazılan romans türü yapıtlar bile aslında felsefi romanslardır. Bu bakımdan Aydınlanma her ne kadar düzyazının gelişimini desteklemişse de, romanın gelişimini aynı derecede desteklememiştir; çünkü roman öncelikle bir kurgu ürünü ve özellikle toplumsal sorunların tartışıldığı bir edebiyat türü olarak kendisini belli etmiştir. Bunun yanı sıra Aydınlanmanın edebiyattaki yansıması olarak kabul edebileceğimiz neoklasizm yapıtta kuralların önemine yaptığı vurguyla dikkat çekmiş; yapıtın bütünlüğüne, içeriğine, verdiği mesajlara yoğunlaşmış, kurallara uymayan yapıt ve yazarları da kolayca dışlamıştır. Samuel Johnson'un Shakespeare ile ilgili yorumları bu noktada ilgi çekicidir. Kısaca, Aydınlanma dönemi edebiyat yapıtlarının çoğu kurallara sıkı sıkıya bağlı, kurallar uğruna yapıtın sanatsal birtakım özelliklerini ve hatta yazarların hayal kurma özgürlüğünü bile kısıtlamaya eğilimli mekanik birtakım yazılar olarak değerlendirilebilir.

Sahip olduğu nitelikleriyle yapay bir görüntü sunan Aydınlanma edebiyatının yaşamla bağlantısı da bu nedenle tartışmalı bir konudur. Oysa on

sekizinci yüzyıl, Avrupa'da aynı zamanda Endüstri Devrimi'nin toplumsal etkilerinin hızla kendisini göstermeye başladığı bir dönem olarak karşımıza çıkar. Yaşamın hemen her alanı üzerinde etkilerini göstermekle birlikte, bu devrim en çok ekonomik açıdan toplumları etkilemiş ve sonuçta Aydınlanma'nın öngördüğü ve ulaşmaya çalıştığı toplum yapısıyla hiç de örtüşmeyen bir yapının doğmasına bir anlamda zemin hazırlamıştır. Endüstrileşme beraberinde giderek derinleşen sınıf ayrımlarını, sınıflar arası eşitsizliği ve bundan kaynaklanan adaletsizliği getirmiştir. Kurallar ekseninde işleyen, sınıfsal ayrımın olmadığı, adalet temeline dayalı, bireyin hak ve özgürlüklerinin güvence altına alındığı, eşitlik ilkesinin gözetildiği bir toplum anlayışına vurgu yapan ve bunun gerçekleştirilebileceğine yürekten inanan Aydınlanma düşünürlerinin düşünceleri ve taslak üzerindeki toplum modelleri aslında pek de gerçekleşme şansı bulamamıştır. Bir başka deyişle, kuram ve uygulama bir kez daha çelişmiştir. Aydınlanma, bu nedenle ideal toplum kurmayı destekleyici özelliğini ve nesnellliğini yitirerek tam tersine kapitalizmi destekleyen bir görüşler bütünü haline almaya başlamıştır. Entelektüel de bu bağlamda belki de istemeden kapitalizme hizmet etmiştir. Bir başka deyişle, kapitalizm Aydınlanma'yı ve onun düşünsel bazda getirdiklerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmıştır. Bu durum da sınıf ayrımlarının daha da derinleşmesine neden olmuştur.

Aydınlanma hareketi ve onun getirdikleri süregelen bir sorgulamaya tabi tutulmuş ve olumlu olduğu kadar olumsuz eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Hareketin destekçileri ya da savunucuları Aydınlanma'nın bilimde, teknolojiye ve yaşam standartlarında sağladığı gelişmelerin önemine dikkat çekerler. Bu görüşe göre Aydınlanma toplumun yararına olanı desteklemiş ve toplumsal ilerlemenin önünü açmıştır. Bunun yanı sıra Aydınlanma'ya olumlu tepki verenler, hareketin siyasal alanda da önemli işlere imza attığını iddia ederek günümüz demokrasisinin temellerinin atılmasını sağladığını öne sürmüşlerdir. Bu bağlamda Aydınlanmanın totaliter rejimlerin önünü tıkayan bir girişim olduğunda hemfikirdirler. Aydınlanma savunucuları ayrıca akımın evrensellik, insan hakları ve çok kültürlülük konusunda başarılı olduğunu belirtmişlerdir. Bununla birlikte, Aydınlanma hareketi ya da çağı olumsuz pek çok eleştiri de almıştır. Farklı gruplar Aydınlanmanın farklı yönlerini hedef almışlardır. Feministler Aydınlanma düşüncesini erkek-egemen görüşlere hizmet etmekle suçlamışlardır. Gerçekten de Aydınlanma düşünürlerinin yapıtları incelendiğinde kadın, işçi gibi bazı gruplara entelektüel anlayışla örtüşmeyen bir biçimde, yani önyargılı olarak yaklaşıldığı görülür. Söz konusu yapıtlarda kadınlar ve işçiler bütünüyle 'rasyonel' kişilerden ayrı olarak tanımlanır ve ayrı bir sınıfta değerlendirilir. Bunun yanı sıra koloni sonrası dönem yazar ve eleştirmenleri Aydınlanma hareketinin Avrupamerkezci görüşlerin daha da yayılmasına ve dolayısıyla sömürgeciliğin güç kazanmasına neden olduğunu belirterek hareketin masum bir gelişme sürecinden öte birtakım özelliklere sahip olduğunu ortaya koymuşlardır. Aydınlanma Marksistlerden de olumsuz tepkiler almış ve bu eleştirmenler tarafından burjuva ideolojisini temsil eden, totaliter ve mutlakıyetçi bir yaklaşım olarak değerlendirilmiştir. Aydınlanma hareketi bunun yanında tek tip insan yetiştirme amacına sahip olmakla ve elitist ve farklılık karşıtı bir yapıyı desteklemekle suçlanmıştır. Aydınlanma çevrecilerden bile olumsuz tepkiler almış ve doğadan uzak bir akım olarak görülmüştür. Çağdaş felsefi akımların temsilcilerinin birçoğu da Aydınlanma hareketini kıyasıya

eleştirmişlerdir. Frankfurt Okulu adı altında toplanan düşünürler Aydınlanma'yı sorgulayıcı bir tavra sahiptirler.

Aydınlanma Çağı'na yönelik olumsuz eleştiriler yalnızca felsefe bazında gerçekleşmemiştir. İlk yazıldıkları andan günümüze dek diğer görevlerinin yanında eleştiri görevini de üstlenmiş olan edebiyat yapıtları, on sekizinci yüzyılda Aydınlanma'yı ve onun ideallerini sorgulayıcı bir tavır takınmışlardır. Aslında Aydınlanma anlayışının temsilcisi olarak bilinen Jonathan Swift gibi yazarlar bile akımın öne sürdüklerini ve vurguladıklarını zaman zaman açıkça alaya almışlardır. **Güiver'in Gezileri**'nin üçüncü bölümünde Swift'in okuyucunun karşısına acayip ve gerekliliği tartışmalı icatlar yapan bilim adamlarını getirmesi, bilime duyulan aşırı güvenin alaycı bir eleştirisidir. Aydınlanmaya karşı ilk ciddi olumsuz tepki olarak bilinen Romantizm, somut olanın karşısına soyut olanı çıkararak insanın ve dolayısıyla toplumun bazı yönlerinin açıkça baltalanmasından duyulan rahatsızlığı dile getirmiştir. Romantik akımın yanı sıra, Gotik roman da bir yazım türü olarak Aydınlanma ideallerinin sorgulandığı bir platform oluşturmuştur. Her ne kadar günümüze kadar uzanan sınıflandırmaları yapılsa da, adı özellikle on sekizinci yüzyıl sonlarıyla birlikte anılan Gotik roman geleneği İngiliz edebiyatında Horace Walpole'un **The Castle of Otranto**'suyla (**Otranto Kalesi**) başlamış, daha sonraları Ann Radcliffe, M. G. Lewis ve Mary Shelley gibi yazarların yapıtlarıyla sürdürülmüştür. Gerçekçi romanın on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren güç kazanması nedeniyle edebiyat alanındaki popülaritesi azalan Gotik romanlar, Romantizmin yanı sıra bilim kurgu ve korku romanı gibi yirminci yüzyıl romanına damgasını vuran roman türlerine de esin kaynağı olmuşlardır. Fantastik olanın edebiyatta kullanımını en iyi biçimde örnekleyen yapıtlar oldukları için bu konuyla ilgili olarak süregelen tartışmalara da yol açan Gotik romanlar, her ne kadar kimi eleştirmenlerce popüler roman kategorisinde değerlendirilip bir anlamda küçümsense de, aslında roman türünün gelişimine önemli ölçüde katkıda bulunmuş ve onu sürekli belli konuların işlendiği bir tür olmaktan kurtarmıştır. J. A. Cuddon'un **Dictionary of Literary Terms and Literary Theory** adlı yapıtında belirttiği gibi "Gotik roman olmasaydı, on dokuzuncu yüzyıl İngiliz romanı çok farklı bir boyut kazanacaktı". (Cuddon, 1991:385).

Gerek psikolojik, gerekse fiziksel boyutta yaşanan korkunun, gizemin, doğaüstü olanın, terk edilmiş mekanların, kaleler, zindanlar ve bunun gibi kasvetli yerlerin, gizli geçitlerin, ormanların, vahşi doğanın, harabe olmuş manastırların, işkence odalarının, karanlığın, gerilemenin, deliliğin, kehanetlerin ve etkileri süregelen lanetlerin yer aldığı Gotik romanlarda, karakterler de sıra dışıdır. Zalim kimseler, haydutlar, manyaklar, acı çeken kadınlar, ölümcül cazibelerini kullanan kadınlar, büyücüler, vampirler, kurt adamlar, canavarlar, şeytanlar, hayaletler, hortlaklar ve ortalıkta gezinen iskeletler Gotik romanlarda karşılaşılabilecek olan roman kişileridir. Gotik romanların asıl dikkat çeken yönü ise Ortaçağ'ı ve Ortaçağ Avrupa'sına şekil veren bütün unsurları romantik bir bakış açısıyla yeniden değerlendirmeleri ve onlara sempatiyle yaklaşmalarıdır. Olay örgülerinin genellikle güney Avrupa'da yer alan Katolik ülkelerde geçmesi bu nedenle çok da şaşırtıcı değildir, çünkü Ortaçağ'da Roma'nın bütün Avrupa üzerindeki etkisi tartışılmaz boyuttaydı. Gotik romanlar geçmişin şimdi üzerindeki etkilerini göstermeye çalışırken, onu silip atmanın olası olmadığını,

daha doğrusu herhangi bir yarar sağlamadığını, geçmişin sürekli bizimle bir arada olduğunu ortaya koydular. Bu tür yapıtların pek çoğunda geçmişte yapılan hataların bir gün adeta hesap sormak üzere geri dönmesinin nedeni de budur. Yaşanan duyguların yoğunluklu olarak anlatıldığı bu yapıtlar, romans niteliği de taşır ve literatürde Gotik roman olarak adlandırıldıkları kadar, Gotik romans olarak da adlandırılırlar.

Gotik romanların yapısı ve nitelikleri göz önüne alındığında, bu romanların yazıldıkları çağın özellikleriyle pek de örtüşmeyen bir tür tepki yazıları oldukları görülebilir. Gotik romanın tepkisi ve eleştirisi Aydınlanma'nın dünya görüşüne yöneliktir ve bu tepki kendisini çeşitli biçimlerde ortaya koyar. Gotik romanlarda rastlanması olası hemen her unsur adeta Aydınlanma'nın getirdiği ilkelerle karşıtlık gösterecek biçimde tasarlandıktan sonra bu yapıtlara katılmıştır. Gotik romanın Aydınlanma'yı karşısına alması onun ideallerine inanmamasından çok, bu ideallerin gerçekleşmemesinden, yani Aydınlanma felsefesiyle bu felsefenin uygulamaya dökülüş evresinden sonra yaşananların örtüşmemesinden kaynaklanır. Gotik roman Aydınlanma'nın iddialarını abartılı ve bazı açılardan açıkça yanlış bulmuş ve bunları okuyucuya da göstererek kendisine hak verilmesini beklemiştir. Her ne kadar okuyucunun Gotik romanları çoğunlukla heyecan verici ve merak uyandırıcı olmaları yönüyle okumuş olması bu yapıtların eleştirel yönünün göz ardı edilmesine yol açmışsa da, Gotik romanın böylesine sıra dışı bir özellikler bütünüyle yazılması temelinde açık bir başkaldırı zihniyetinin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Dikkatle incelendiğinde Gotik romanların eleştiriyi bir anlamda okuyucunun kendisine bıraktığı görülebilir. Gotik roman yazarına göre okuyucu sorgulamayı kendisi yapmalı, her ne kadar korku ve heyecan unsurları içeren bir yapıt okuyorsa da, bu yapıtın neden böyle bir tarzla yazılmış olabileceği sorusuna yanıt aramalıdır. Bu yönleriyle Gotik romanları yazıldıkları çağı aşan yapıtlar olarak değerlendirmek olasıdır.

Gotik romanlardaki Aydınlanma karşıtlığı hem Aydınlanma'nın dünya görüşü ve felsefesinin sonucu olarak ortaya çıkan yaşam biçimine, hem de onun edebiyat ve eleştiri anlayışına yöneliktir. Bu yapıtlarda yer alan konular, olayların geçtiği yerler, karakterler ve bunların dünya görüşleri, kısacası hemen her Gotik roman unsuru Aydınlanma'nın belirgin bir niteliğine eleştirel bir gönderme yapar. Gotik romanların Aydınlanma Çağı'nın edebi eleştiri anlayışına yönelik tepkileri öncelikle bu yapıtların sahip olduğu yapılar ya da anlatının kuruluş biçiminde kendisini belli eder. Aydınlanma Çağı'ndaki hakim eleştiri görüşü edebiyat yapıtının kurallara sıkı sıkıya bağlı olmasını, tam bir düzen anlayışıyla yazılmasını, yapıtta uygunsuz olarak nitelendirilebilecek hiçbir şeyin bulunmamasını öngörüyordu. Klasikler bu bağlamda örnek alınması gereken otoritelerdi, çünkü onlar doğayı, daha doğrusu insanın ve yaşamın doğasına uygun olan şeyleri en iyi bilenlerdi. Gotik roman yazarları bu anlayışı reddeder bir tarzda yapıtlarını verdiler. Gotik romanların yapısına bakıldığında bu yapıtların Aydınlanma dönemi eleştiri anlayışının tam karşıtı bir kurulumla sahip oldukları açıkça görülür. Gotik romancılar yapıtlarını verirken kurallara sıkı sıkıya bağlı kalmadılar ve hatta Aydınlanma anlayışına göre hatalı ve eksik romanlar yazdılar. Romanlarının olay örgüsünü iyi kurulu yapmak yerine dağınık bir tarzı benimsediler. Romanlarının bölümlerinin belli bir sırayı takip etmesine dikkat etmediler ve epizodlar halinde yazmayı tercih ettiler. Romanın

kendine özgü birtakım özellikleri olan bir yazım türü olmasına karşın, Gotik romancılar bir türler karışımı oluşturmaktan sakınmadılar. Horace Walpole'un **The Castle of Otranto**'suna bakıldığında yapıtın bir romandan çok tiyatro yapıtını andırdığı, baştan sona adeta diyaloglarla yazılmış olduğu açıkça görülür. Oysa bu Aydınlanma anlayışının kabul etmediği bir durumdur. Yine James Hogg'un **The Private Memoirs and Confessions of a Justified Sinner** (**Aklanmış Bir Günahkarın Kişisel Hatıra ve İtirafı**) adlı yapıtı, aynı öyküyü farklı anlatıcıların anlattığı farklı öyküler haline dönüştürür ve adeta romanın her bölümünde birbiriyle çelişen yeni bir öykü ortaya çıkarır. Mary Shelley'nin **Frankenstein**'i ise anlatı özellikle ilk bölümlerde uzunca bir süre mektuplarla sürdürülür, geri kalan kısımda ise bu tarzın dışına çıkarılır; yani Aydınlanma'nın savunduğu tutarlılık ölçütlerine Shelley de pek uymaz. Yazar, öyküsünü farklı bakış açılarından anlatırken, Aydınlanma eleştirisinin aksine yapıtını sınırlandırmalara ya da kurallara dikkat etmeden yazma yolunu tercih ettiğini ve yazarın özgürlüğüne verdiği önemi açıkça ortaya koymaya çalışır. Okuyucunun son derece düzenli kurulmuş bir anlatıyı takip ederek rahatsız olmadan okumasını sağlamak yerine tıpkı Hogg gibi onu şaşırtmayı yeğler. **The Mysteries of Udolpho** (**Udolpho'nun Gizemi**) yazarı Ann Radcliffe'in Aydınlanma kurallarını dikkate almayacağı daha romanın başında bellidir; yazar yapıtını tanımlarken "A Romance Interspersed With Some Pieces of Poetry" ifadesini kullanır. **The Mysteries of Udolpho** romans niteliklerine de sahip bir romandır, bu nedenle Aydınlanma ölçütlerine göre düz yazıyla yazılmış olması beklenir, ancak Radcliffe anlatının aralarına şiirsel parçalar yerleştirir. Üstelik bu parçaların herhangi bir gereği ya da yeri olup olmadığı tartışmalıdır. Romanın birinci bölümünde Emily adlı karakteri ve onun yaşadığı yeri uzun uzadıya betimleyen yazar, birdenbire anlatıyı keserek araya bir sone sıkıştırır. Yine aynı bölümün sonlarına doğru bu kez sözü geçen soneden çok daha uzun bir şiiri anlatıya ekler. Kısacası Radcliffe anlatının olağan akışını zaman zaman bilinçli olarak bozar; daha doğrusu Aydınlanma düşüncesinin hiç de hoş karşılamayacağı bir tarzı romanında kullanır. Bunun yanında roman bölümlerinin belli bir heyecan artırma düzeyini sürdürmekten kaçındığı görülür. Radcliffe heyecanlı ve korkutucu olaylardan söz eder; heyecanı ve korkuyu doruk noktasına ulaştırır; ancak anlatıyı tam bu noktada keser ve bir sonraki bölümde sanki hiçbir şey olmamış gibi güne başlar. Radcliffe'in **The Italian** (**İtalyan**) adlı romanının da bütünlük, anlaşılabilirlik ve anlatıyı sürdürme kurallarını göz ardı ederek mantığa uygun olmayan bir durumun ortaya çıkmasına neden olduğu gözlenir. Aydınlanma'nın üzerinde dikkatle durduğu düzen anlayışı Matthew Gregory Lewis'in **The Monk** (**Keşiş**) adlı yapıtında da pek dikkate alınmaz. Diğer Gotik romanlar gibi bir farklı bakış açılarını derlemesi olarak yazılan romanın hemen başında Lewis'in hemen hiçbir hazırlık yapmadan doğrudan doğruya konuya giriş yaptığı görülür. Oysa bu durum Aydınlanma eleştirmenlerince ya da dönemin edebiyat alanındaki söz sahibi kişilerince pek de kabul edilebilir değildir. Lewis'in anlaşılır olmak bir yana, sık sık kullandığı kısaltmalarla açık bir anlam ortaya koymaktan oldukça uzaklaştığı ve dolayısıyla okuyucunun işini epey güçleştirdiği sezilir. Tıpkı Radcliffe gibi, Lewis de anlatı sürerken araya şiirler ve baladlar yerleştirir, hatta bazen bu şiirleri sahnelenmekte olan bir tiyatro oyununda yer alan diyaloglar haline dönüştürerek yapıtın bütünlüğüne epey zarar verir. Yazım tarzıyla yapıtta gergin bir havanın hüküm sürmesini

sağlamayı amaçlayan yazar, aralara sıkıştırdığı bu şiirlerle tam tersine yapıtın havasını değiştirir ve gerginliği yatıştırır. Böylece Aydınlanma'nın yapıtın neyse o olması, yani hangi tarza uygun olarak yazılmışsa o tarzı sürdürmesi gerektiği yönündeki ilkesini de göz ardı etmiş olur. Lewis anlatıyı yalnızca bazı şiirler ekleyerek anlaşılabilir hale getirmez; bazen de öyküleri bu amaç doğrultusunda kullanır. Bunun yanı sıra birbirini izleyen bölümler arasında geçiş yaparken pek de dikkatli davranmaz; söz konusu geçişleri gelişigüzel bir biçimde yapar. Bazen diyalogları ön plana çıkarır; ancak bazen de karakterlerin söylemiş olduğu sözleri bile anlatıcı vasıtasıyla aktarır. Anlatının sürdürülmesi bakımından pek de uyumlu bir nitelik sergilemeyen Gotik romanların sonuç kısımları bu nedenle tatmin edici olmaktan uzaktır. Görüldüğü gibi Gotik roman yazarları yapıtlarını verirken Aydınlanma'nın üzerinde ısrarla durduğu biçimsel nitelikleri ve yapıtın bütünlüğünü arka plana atmışlar ve bu anlayışları kısıtlayıcı bularak yazarın özgürlüğünü bilinçli bir biçimde öne çıkarmışlardır. Alok Bhalla'nın **The Cartographers of Hell** adlı yapıtında belirttiği gibi Gotik romanlarda bütünlük ya da uyum anlayışı[na rastlamak] yalnızca bir hayalden ibarettir. (Bhalla, 1991:62).

Aydınlanma dönemi Ortaçağ'a yönelik eleştirileriyle bilinir. Ortaçağ, Aydınlanma eleştirilenlerince aklın egemenliğinin kaybolduğu, bunun yerine dinsel ya da doğaüstü birtakım inanışların toplum yaşantısı üzerindeki etkilerinin en ciddi biçimde hissedildiği bir dönemdi. Ortaçağ Avrupa'nın gelişimini engelleyen, daha doğrusu yüzyıllarca geciktiren, bu nedenle aslında hiç yaşanmaması gerektiği halde yaşanan bir tarihsel süreç olarak algılanıyordu. Ortaçağ'ın günümüze dek ulaşan olumsuz imgesi büyük oranda Aydınlanma döneminin önde gelen düşünürlerinin yapıtlarının bir sonucudur. Kant ve Voltaire gibi adları Aydınlanma'yla özdeşleşmiş düşünürlerin yapıtlarında Ortaçağ'a acımasız biçimde saldırılır ve toplumsal çöküşün yaşandığı bir devir olarak tanımlanır. Ortaçağ mimarisiyle birlikte anılan Gotik sözcüğü Aydınlanma düşünürlerinin gözünde Vandalizm'le eş bir anlama sahipti. Ortaçağ da gelenekçilik, mantıkdışılık ve haksız uygulamalarla özdeşleştiriliyordu. Söz konusu düşünürlere göre, Ortaçağ feodalite adı verilen tamamen zulme dayalı, insan haklarını ve özgürlüğünü hiçe sayan bir yönetim tarzına teslim olmuştu. Gotik roman yazarları Aydınlanma düşüncesinin aksine Ortaçağ'a ilgi duydular ve bu ilginin başkalarında da uyanması için çaba gösterdiler. Horace Walpole bilinçli olarak Ortaçağ'a yönelik ilginin canlandırılması yönünde uğraş verdi. Diğer Gotik romancılar da yapıtlarında Ortaçağ'ın olumlu bir imgesini vermeye çalıştılar ve şövalyelik, kahramanlık gibi Ortaçağ'la özdeşleşen kurumları betimlediler. **Castle of Otranto**'nun konu olarak neredeyse Haçlı Seferleri'ne kadar uzanan tarihsel bir dönemi ele alması, Walpole'un anlatısına kattığı kişilerin Ortaçağ'la ilgili yapıtlarda sıkça rastlanan soylu kişiler olması, anlatının adeta şövalye öyküleri ve romanslardaki imgeleri okuyucuya anımsatması hep yazarın Ortaçağ'a duyduğu ilgiyi ortaya koyan şeylerdir. Mary Shelley'nin **Frankenstein**'i ise Ortaçağ'la özdeşleştirilen bir uygulama olan simyacılığın kullanımına değinir. Simyacılık yapıtta modern bilimin gelişimindeki temel adımlardan biri olarak görülür. Bu açıdan yapıt Ortaçağ'ın bütünüyle karanlık ve hiçbir bilimsel gelişme sağlanamamış bir çağ olduğu yönündeki görüşü reddeder. Bununla birlikte, **Frankenstein** bilimin kontrolsüz gelişiminin zararlarını örneklemesi bakımından Aydınlanma karşıtı bir görüntü sunar. Lewis'in **The**



**Monk** adlı romanının başkişisi Ambrosio Ortaçağ'la ilgili kurumların en önde geleni olan kiliseyi ve onun etkinliğini çağırıştır. Yine Clara Reeve'in **The Old English Baron (Yaşlı İngiliz Baronu)** adlı yapıtı Ortaçağ İngiltere'sinde geçen olayları ele alır. Gotik romanların Ortaçağ'ı anımsatan asıl özellikleri romanlardaki olayların geçtiği yerlerde ortaya çıkar. Söz konusu yapıtların çoğu kaleler, zindanlar, manastırlar ve bunun gibi mimari açıdan Ortaçağ'ı ve onun bazen feodaliteyle, bazen kiliseyle, bazen de şövalyelikle bağlantılarını hatırlatan yapıları anlatır. Bunun yanı sıra, Gotik romanların birçoğunda olayların geçtiği yer olarak İtalya seçilir; Ortaçağ'ın izlerinin en net biçimde görüldüğü bu ülkenin anlatılara bu denli sıklıkla katılması da Gotik romancıların Ortaçağ'a yönelik ilgilerini göstermesi bakımından önemlidir. Gotik roman yazarlarının Ortaçağ'a duydukları bu sıra dışı ilgi, onların Aydınlanma görüşlerini yanlış bularak bu görüşlerin tersini kanıtlama ihtiyacı duymalarından kaynaklanan bir girişim olarak düşünülebilir. Kısacası bu yazarlar Aydınlanma söylemini taraflı bulmuş ve bu söylemin doğru olarak ortaya koyduğu düşüncelerin doğruluk derecesini bilinçli olarak sorgulama yolunu seçmişlerdir.

Gotik romanın Aydınlanma düşüncesini eleştirdiği konulardan biri de söz konusu hareketin din hakkındaki görüşleriyle ilgilidir. Aydınlanma düşünürlerinin din konusundaki, daha doğrusu Hıristiyanlıkla ilgili görüşleri kuşkucu bir temele dayalı olarak ortaya atılan birtakım düşüncelerden ibaretti. Kuşkuculuk ya da septisizm eksenli bu anlayış, Aydınlanma düşünürlerinin dinin o güne kadar benimsenmiş ya da fazla tartışılma ihtiyacı duyulmamış kural ve uygulamalarını son derece radikal bir biçimde sorgulamasına yol açtı. Ancak süregelen bu tartışmalarda uzlaşa sağlanamadı ve Aydınlanma hareketi dinin sorgulandığı, ancak bu sorgulamanın çok da uç noktalara götürülemediği bir anlamda kaotik bir ortamın doğmasına zemin hazırladı. Bir başka deyişle, Aydınlanma hareketinin din konusunda hazırladığı sorgulama ortamı, deyim yerindeyse herkesin birtakım görüşler öne sürdüğü, ancak kimsenin net bir biçimde düşündüklerini açıklayamadığı bir ortam görüntüsü verdi. Gotik roman yazarları bu nedenle Aydınlanma hareketi bünyesindeki sorgulayıcı yaklaşımı bütünlükten uzak buldular ve onu Ortaçağ Avrupa'sında var olan dinsel ve ahlaksal bütünlük anlayışıyla karşılaştırma ihtiyacı duydular. Alok Bhalla'nın **The Cartographers of Hell**'de belirttiği gibi bu bütünlük Aydınlanma Çağı'nda yoktu; Gotik romancıların katedral imgesine sıklıkla başvurmalarının altında yatan neden de söz konusu mimari eserin dinsel alandaki bütünlüğü simgelemesiydi. (Bhalla, 1991: 76). Bhalla bunun yanı sıra Gotik romandaki dinsel imge ve kurumların, bireyin kutsal bir geçmişten uzaklaşma ve kopuşu hissetmesini ve bunun sonucunda ahlaksal ya da dinsel yönden yaşamsallığını sürdüren bir toplum bulmasının imkansız olduğunu kavramasını ortaya koymak üzere kullanıldığını belirtir. (Bhalla, 1991: 72). Radcliffe'in **The Mysteries of Udolpho** adlı yapıtında dinin insanları dinginliğe ve huzura ulaştıracağına yönelik bir inanç açıkça dile getirilir. Ağlamakta olan Emily'ye "Haydi, kiliseye [şapel] gidelim" (Radcliffe, 2002: ch. VI) diyen başrahibe bir anlamda Radcliffe'in sözcüsü konumundadır. Mary Shelley'nin **Frankenstein**'i bile dinle ilgili tartışmaları anlatının belli kısımlarında sürdürür ve kişilerin dinsel özgürlüklerine vurgu yapar. Lewis'in **The Monk**'unda başkişisi olan Ambrosio "dinin güzellikleri hakkında uzun uzun konuşmalar yapar." (Lewis, 1996: ch I). Karamsar bakış açısını belirgin biçimde ortaya koyan **The Private Memoirs**

**and Confessions of a Justified Sinner** adlı romanda bile Hogg, ortaya çıkan sorunlardan dini sorumlu tutmanın yanlış olduğuna dikkat çekmek istiyor gibidir. “Din şanlı ve yüce bir şeydir, yeryüzünde toplumu birbirine bağlayandır ve insanlığı İlahi doğayla bütünleştiren şeydir. Onun ilkelerini söküp atmak kadar insan zarar veren bir şey yoktur” (Hogg, 2000: Part: Written by Himself). Görüldüğü gibi Hogg yapıtında adeta Aydınlanma Çağı’nın din anlayışı alanındaki sorgulayıcı tarzı ve onun ilkelerini yeniden gözden geçirme girişimi karşısında Gotik roman yazarlarının takındığı tavrı özetlemiştir.

Aydınlanma Çağı bilimin oldukça hızlı bir ilerleme kaydettiği, bilimsel gelişme ve yeniliklere hemen her gün yenilerinin eklendiği bir dönem olarak Avrupa’nın bilim alanında kurumsallaşması sonucunu doğurmuştur. Bu hızlı gelişim süreci etkilerini farklı alanlarda ama aynı gelişim hızıyla hissettirmiştir. Aydınlanma hareketinin Avrupa’da ilk ciddi izlerinin görüldüğü ülke konumundaki Hollanda Krallığı’nda bilimsel gelişmenin belirtilerini çok farklı alanlarda gözlemlemek olasıydı. Söz konusu krallıkta Aydınlanma süreci beraberinde botanik bahçelerinin oluşumunu, anatomi tiyatrolarının, laboratuvarların ve astronomi alanında gözlemlerinin kurulmasını getirmişti. (Fitzpatrick, Jones & Knelwolf, 2004: 97). İngiltere’deki Royal Society de bilimin gelişmesi için kurulmuş önemli bir akademi niteliğindedir. Elbette bu bilimsel gelişmeler eğitim alanındaki girişimlerle paralellik arz ediyordu. Gotik roman yazarları özde bilime ve onun gelişimine karşı olmamakla birlikte, Aydınlanma Çağı’ndaki hızlı bilimsel gelişmeye kuşkuyla yaklaştılar. Tıpkı dinsel alandaki karmaşa gibi, bilim alanındaki bir anlamda kontrolsüz gelişmenin insanın yararından çok zararına olduğu kanısına vardılar ve bunu da yapıtlarına yansıtılar. Daha önce belirtildiği gibi, Gotik roman yazarları Aydınlanma hareketinin Ortaçağ’da hiçbir bilimsel gelişme olmadığı yönündeki iddialarını kabul etmediler. Gotik romancılara göre bilimin gelişimi yüzyıllar süren bir süreç olarak düşünülmeliydi; bu yüzden sanki bilim adına ne varsa hepsinin Aydınlanma hareketi sayesinde ortaya çıktığı izleniminin yaratılmasına karşı çıktılar. Bu nedenle Gotik romanların birçoğunda bilimsel gelişmelerin hakim olduğu toplum yapılarından çok eski yaşam tarzının etkisini hissettirdiği toplum yapılarına odaklanılır. Gotik romancılar, bir başka deyişle, bilimsel gelişmelere yönelik tepkilerini öncelikle onu önemsemeyerek ortaya koymak istediler ve bilim alanındaki ilerlemeden kaynaklanan heyecan unsurunu adeta görmezden geldiler. Lewis **The Monk** adlı romanında bilimin karşısına dini koydu ve yalnızca bilim alanında kendini geliştirmenin hiçbir işe yaramadığını göstermeye çalıştı. Akılla özdeşleşen bilimin insanın ruhsal yönüyle bir bağlantısının olmadığını ortaya koymak isteyen Lewis, roman boyunca bilimi maddesel olanla, dini ise ruhsal olanla bağdaştırmış ve ikisinin arasındaki ikilemin kolay kolay çözülebilir türden olmadığını göstermiştir. **The Mysteries of Udolpho**’da da yalnızca bilimle uğraşmanın yanlışlığına farklı yerlerde vurgu yapılır. Ancak Gotik roman yazarlarının bilimsel gelişmeye en şiddetli tepkileri kuşkusuz Mary Shelley’nin **Frankenstein**’inde kendisini belli eder. Bilindiği gibi roman bir bilim adamının laboratuvarında ‘yaratılan’ bir adamın öyküsünü anlatır. Shelley’nin çizdiği canavara benzeyen Frankenstein tipi bilimin kontrolsüz gelişiminin yol açabileceği zararları göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Shelley bilimin hızlı gelişiminin insanın ruhsal yönünü devre dışı bırakacak biçimde olmaması gerektiği konusunda diğer Gotik roman yazarlarıyla aynı

görüşü paylaşır. İnsanın bilim alanında gerçekleştirdiği yeniliklerin onu şımartmaması ve kendisini dünyanın yeni tanrısı olarak görmesine yol açmaması gerektiğinin altını çizer. Doktor Frankenstein'ın hatası bunun aksi yönde bir girişimde bulunmasıdır. Frankenstein'ın yaratıcısı Victor Frankenstein Aydınlanma Çağı'nın istediği tarzda azimli bir bilim adamıdır. Kendisini matematik, tıp ve fizik gibi bilimin farklı alanlarında son derece iyi yetiştirmiştir. Ancak sonuç olarak ortaya çıkardığı canavar, kendisi dahil pek çok kişiye zarar veren bir yaratığa dönüşmüştür. Doktor Frankenstein romanda bilime bu kadar çok önem inanmaktan pişmanlık duyan ve bu nedenle kendisini ayıplayan biri olarak betimlenir, çünkü bilim kendisinin felaketine neden olmuştur. (Shelley, 2005: ch. II). Roman boyunca bilim hakkında uzun uzun konuşmalar yapan Doktor Frankenstein, bir anlamda Gotik roman yazarlarının düşüncelerini doğrulayıcı bir tavır takınır. Yapıtın sunduğu görüşlerden biri de, bilim alanında daha önce gerçekleşmiş gelişmeleri bütünüyle yadsımanın yanlışlığıdır. Zaten Doktor Frankenstein'ın çılgınca girişiminin temelinde de bu yatar. Yanlış kişilerden yanlış bilgiler edinmiş ve bu da önceki bilimsel gelişmeleri saçmalık olarak görmeye başlamasına yol açmıştır. Doktorun sözlerinde eski bilim adamlarının ve dolayısıyla onların yapıtlarının yeterince incelenmediği, değerinin hala anlaşılmadığı yönünde bir serzeniş de vardır. Doktorun karşılaştığı Mr Krempe adlı doğa felsefesi profesörü Frankenstein'ı çalışmalarının niteliğini baştan sona değiştirerek bütünüyle yeni bir alana yönlendirmesi konusunda ikna etmeye çalışırken aslında Aydınlanma'nın sözcülüğünü yapmaktadır. Ancak modern bilimi kendi çalışmalarıyla bağdaştırmaya çalışan Doktor Frankenstein korkunç bir sonuca ulaşır. Yeni bilimin özde tehlikeli olduğu, daha doğrusu ilk bakışta fark edilemeyecek bazı tehlikeleri bünyesinde barındırdığı roman tarafından böylelikle ortaya konmuş olur. Modern bilim ölümsüzlük ve güç aramaktadır; ancak bunun beraberinde getirebileceklerini ilk anda tahmin etmek mümkün değildir. Doktor Frankenstein tanıştığı diğer bir bilim adamı Mr. Waldman eski bilim adamlarını açıkça küçümser ve yeni bilim adamlarının yöntemlerini çok daha yerinde bulur. Waldman'a göre yeni bilim adamları “yeni ve neredeyse sınırsız güçler elde etmişlerdir. Gök gürültüsüne hükmedebilir, deprem meydana getirebilir ve hatta görünmez dünyayla dalga geçebilirler.” (Shelley, 2005: ch. II). Ancak romanın kişilerinden biri olan Clerval, Doktor Frankenstein'ın tehlikeli bir yolda ilerlemekte olduğunu fark eder. Clerval'in önemi Doktor Frankenstein'la aynı okula gittiği halde onunla aynı amaç doğrultusunda ilerlememiş olması ve kendisini edebiyat bilimi, daha doğrusu sosyal bilimler alanında geliştirmeyi seçmesidir. Bu nedenle başlangıçta onu küçümseyen ve yaptığının ne yarar getirebileceğini sorgulayan Frankenstein, yıllar sonra kendisinin bilime aşırı biçimde yoğunlaşırken insanla ve onun yaşamıyla ilgili bazı şeyleri kaçırdığını itiraf edecektir. Shelley böylelikle insanın ruhsal yanının göz ardı edilemez bir gerçek olarak karşımızda durduğunu göstermek ister. Bilimin amacı insanın bu yönünü salt deneysel bazı yönlerle incelenemediği ya da akılla açıklanamadığı gerekçesiyle reddetmek olmamalıdır. Bilimsel gelişmeler de insana zarar verici bir boyuta asla ulaşmamalıdır. **Frankenstein** bu yönleriyle Gotik roman yazarlarının Aydınlanma hareketi bünyesindeki bilimsel ilerleyiş karşısında takındıkları tavrı özetleyen bir yapıt olarak dikkate değerdir.

Aydınlanma Çağı'nın bilimsel alanda kaydettiği ilerleme ekonomi alanında da kendisini göstermiş ve özellikle İngiltere'de endüstri devrimini tetikleyen bir unsur olmuştur. Aydınlanma düşünürlerinin öncülüğünü yaptığı söylemler de bu sürecin hızlanmasını sağlamıştır. Aydınlanma Çağı aynı zamanda Avrupa'nın kıta dışındaki ülkelere yönelik ilgisini de yoğunlaştırdığı bir dönem olarak dikkat çeker. Sanayileşme beraberinde hammadde ihtiyacını ve dolayısıyla da sömürgeleştirme hareketlerini getirmiştir. İngiltere ve Fransa bu bağlamda başrolü üstlenen ülkeler olmuşlardır. Bu nedenle, endüstrileşme bütünüyle masum bir gelişme ve ilerleme süreci olarak kalmamış, Avrupa dışındaki birtakım ülkeler için olduğu kadar Avrupa ülkelerinin kendi halkları açısından da olumsuz bazı sonuçlar doğurmuştur. Endüstrileşmenin gelişimi Aydınlanma Çağı'nın hâkim söylemi tarafından olumlu bir durum olarak sunulmuş ve insanların ekonomik yaşamlarını olumlu yönde etkileyeceği öne sürülmüştür. Her ne kadar üretim, ulaşım ve iletişim alanlarında önemli ve sevindirici gelişmeler yaşansa da, endüstrileşme süreci beraberinde birtakım yıkımları da getirmiş ve Avrupa tarihinde son derece sancılı bir dönem olarak yer etmiştir. Endüstrileşmenin olumsuz etkileri özellikle kapitalizmin giderek artan gücünde ve plansız şehirleşmede kendisini göstermiştir. Gotik roman yazarları etraflarında olup biten bu gelişmelere kayıtsız kalmamış ve insanların büyük bir heyecanla desteklediği bu sürecin gizli olumsuz yanlarına dikkat çekmek istemişlerdir. Gotik roman yazarlarının tepkisi yalnızca geçmişe özlemlili bir yaklaşım olarak ele alınmamalıdır; söz konusu yazarlar daha önce de belirtildiği gibi bilimin, ekonominin ya da sanayinin gelişmesine özde karşı değillerdir. Bu yazarların tepkisi söz konusu gelişmelerin kontrolsüz ve plansız bir yaşam biçimine yol açmasından ve insanı insan yapan değerlerden uzaklaşmaya neden olmasından kaynaklanıyordu. Bu nedenle Gotik roman yazarları endüstrileşmeye de kuşkuyla yaklaştılar ve yol açacağı olası tehlikelere odaklandılar. Radcliffe, Walpole, Lewis gibi önde gelen Gotik romancılar yapıtlarında endüstrinin hiç yaşanmadığı şehirler ve köylerden söz ettiler. Bir başka deyişle, bilimsel gelişmeler gibi endüstriyi de adeta görmezden geldiler; bütün bir Aydınlanma toplumunun heyecanına kapılarak sürüklendiği bir süreci inadına reddetme yolunu seçtiler. Alternatif olanı ortaya koymaya çalıştılar. Tepkilerini ortaya koymak için aslında huzur ve doğayla iç içe bir yaşamın merkezi olarak bilinen ve öyle olması gereken köy yaşamını oldukça olumsuz bir biçimde betimlediler. James Hogg'un **The Private Memoirs and Confessions of a Justified Sinner** adlı yapıtı bu bağlamda oldukça dikkat çekicidir. Yapıtı endüstrileşme sonucu köylerin durumunu karmaşık bir anlatı örgüsü içerisinde ortaya koymaya çalışır. Köylüler fakirdir; anlatıcının asıl ilgilendiği kişiler de bunlardır. Hogg'un yapıtında köylerde yaşayan ve normal bir yaşamı olan birini bulmak olanaksız gibidir; anlatıcının sözünü ettiği hemen herkes zavallıdır ve oldukça zor şartlarda yaşamaktadır. Çocukların yaşamı daha da kötüdür. Anlatıcı bütün bir roman boyunca zavallı insanların yaşadığı köhne köyler arasında dolaşan bir belgesel yapımcısı izlenimi verir. Mary Shelley'nin **Frankenstein**'inde de benzer betimlemelere rastlamak olasıdır. Victor karşılaştığı köylülerin saldırısına uğrar ve daha sonra gittiği başka bir köyde neden böyle bir tepkiyle karşılaşmış olabileceğini sorgular. (Shelley, 2005: ch. XII). Gotik roman yazarlarının özellikle kapitalizm eleştirisi yapma amaçlı olarak çizdikleri tablo, tarihsel gerçeklerle de örtüşür niteliktedir.

Endüstrileşmenin beraberinde getirdiği sınıf ayrımcılığının toplumsal değer yargılarının yanı sıra insanın değerini de belirleyici unsur olarak görülmesi Gotik romancıların karşı çıktığı bir durumdur; Aydınlanma'nın eşitlikçi anlayışına da uymamaktadır. Bir yanda mal ve parayı elinde bulundurarak oldukça yüksek yaşam standartlarına sahip kişilerin bulunması, diğer yanda ise yaşamını türlü sıkıntılarla sürdürmek zorunda kalan kişilerin varlığı, Gotik romancıların Aydınlanma Çağı'nın söylem ve uygulama arasında yarattığı ikilemi gözden geçirmelerine yol açmış ve yaşananların ilerleme mi, yoksa gerileme mi olduğu konusundaki kuşkularını artırmıştır. Endüstrileşme şehirle köy arasındaki farklılıkları en üst düzeye taşımış, daha önceleri dengeli bir düzeyde devam eden köysel ve kentsel yaşam arasındaki ilişkiyi korkunç bir biçimde altüst etmiştir. Gotik romanlar köy yaşamında bile bu denli değişime neden olan endüstrileşmenin, şehirde yol açtığı çarpıklıkların boyutunu okuyucunun tahminine bırakmışlar ve şehirde yaşanması olası gelişmelerin korkutucu niteliğini bir anlamda düşünmek bile istememişlerdir. Gotik roman yazarlarının tutumunun bu nedenle Aydınlanma'nın vaat ettiği refah artışının yalnızca belli gruplara ait bir olgu olarak varlığını sürdürmesine sert bir tepki olduğu düşünülmelidir. Söz konusu yazarlara göre endüstrileşme toplumsal huzuru değil, aksine toplumsal huzursuzluğu desteklemiştir.

Aydınlanma hareketinin en dikkate değer yönlerinden biri bireye, daha doğrusu onun hak ve özgürlüklerine verdiği önemdi. Aydınlanma döneminin önde gelen düşünürleri bu konudaki görüşlerini yapıtlarında sıkça dile getirdiler. Kant **Saf Usun Eleştirisi**'nde ve **Pratik Usun Eleştirisi** adlı yapıtlarında özgürlük kavramına, insanın hür iradesine, seçim hakkına, özgürlük bilincine sık sık göndermeler yapar. Kanunları insanın özgürlüğü bağlamında ele alır ve değerlendirir. Özgürlüğü kısıtlayıcı kanunlar ya da toplumsal normları eleştirir. Metafizik biliminin yalnızca üç ana konu üzerinde durması gerektiğini, bunların da Tanrı, özgürlük ve ölümsüzlük olduğunu belirtir. (Kant, 2007: Book I, Section III). Kanunlarla özgürlüğün nasıl bağdaştırılabileceği konusu üzerinde yoğunlaşır. Özgürlüğün aşkınlığını göstermeye çalışır. Akılla özgürlük isteğinin arasında nasıl bir ikilem bulunabileceğini araştırır. Ruhun ölümsüzlüğüyle özgürlük arasındaki bağlantıyı inceler. Locke da **An Essay Concerning Humane Understanding** adlı yapıtının birinci cildinde özgürlüğü elinden alınan insanların makineye dönüşeceğini belirtir. (Locke, 2004: ch. II). Locke'un özgürlük bağlamında asıl ilgisini çeken konu, özgürlüğün insanın eyleme hakkıyla olan bağlantısıdır. Aydınlanma hareketinin özgürlükle ilgili olarak ortaya koymak istediği şey, özgürlük hakkının insana doğuştan verilmiş bir hak olduğunun altını çizmekti. Her ne kadar kadınlar ve siyahlar gibi bazı gruplara özgürlük bağlamında pek fazla şans tanınmasa da, Aydınlanma hareketinin özgürlük anlayışı kuramda insanın yararına olacak bir sürecin başlangıcının sinyallerini veriyordu. Bununla birlikte, uygulamada yaşanan sorunlar Aydınlanma'nın özgürlük ölçütlerinin gerçekte insanın özgürlüğünü artırıcı değil, aksine kısıtlayıcı bir sürecin tetikleyicisi olduğunu ortaya koydu. Aydınlanma'nın yol açtığı bu sürecin ciddi bir eleştirisini Friedrich von Schiller'in **On the Aesthetic Education of Man** adlı yapıtının altıncı mektubunda bulmak mümkündür. Schiller söz konusu yapıtında modern insanla Eski Yunan döneminin insanı arasında bir karşılaştırma yapar ve Eski Yunan dönemi insanının kendi dönemini yansıtmaya yetisini elinde bulundurduğunu

belirttikten sonra modern insanın neden böyle bir girişimde bulunmadığını sorgular. Schiller'in bulduğu yanıt Aydınlanma hareketinin beraberinde getirdiği sürece gönderme yapar. Yazara göre bu durumda suçlanması gereken medeniyetin kendisidir. Deneysel bilginin artışı ve daha kesin düşünüş biçimlerinin ortaya çıkması, bilimler arasındaki ayrımların daha da belirginleşmesini kaçınılmaz kılmış ve devletin giderek daha da karmaşıklaşan işleyişi de rütbelere ve işlerin birbirinden kesin çizgilerle ayrılmasına yol açmıştır. Schiller'e göre insan doğasının bütünlüğü bundan zarar görmüş ve felakete benzer bir karmaşa egemen olmuştur. Uyumsuzluğun ortaya çıkmasında medeniyetin ilerleyişi ve bilginin artışı birinci derecede sorumludur. Schiller düzensizlik sürecinin yeni yönetim biçimleri ve anlayışlarıyla desteklendiği ve tamamlandığı düşüncesindedir. Yazar ortaya çıkan yeni düzenin kişisel özgürlükleri artırmadığını öne sürer; çünkü insanlar özgürlük kavramına bu denli kuşkulu yaklaşan karmaşık bir sistem içerisinde özgürlüklerini ortaya çıkaramazlar; yani özgür davranamazlar. Schiller yeni kanunların ya da hukukun da insanlara kayıtsız kaldığını, onları adeta görmezden geldiğini belirtir. Yeni kanunlar nadiren insanın insan olduğunu hatırlar. Schiller'e göre yeni devlet düzeni tekdüze insanlar yetiştirmeye çalışmaktadır; herkes belli alanlarda başarılı olmak zorundadır; farklı kişilerin farklı alanlarda kendini yetiştirmesi ya da geliştirmesi diye bir şey söz konusu olamaz. Devlet bu nedenle aslında insanın kendisini geliştirmesine engel olmaktadır. İnsanın kısa vadede kazanç getirecek yönlerinin geliştirilmesine önem verilirken, ona saygı kazandıracak yönlerinin geliştirilmesi açıkça ihmal edilmektedir. Devlet insanların tek sahibi olduğuna iyice ikna olmuştur; bu yüzden vatandaşa belli birtakım görev ya da görevler vermekte, ancak o kişinin bu görevler için uygun olup olmadığına dikkat etmemektedir. Herhangi bir kişinin başka türlü görevlerde çok daha başarılı olup olmama olasılığının bulunması devletin pek de umurunda değildir; önemli olan o kişinin devletin belirlediği görevi yerine getiriyor olmasıdır. (Schiller, Friedrich von, **On the Aesthetic Education of Man**, from **The Norton Anthology of Theory and Criticism**, Vincent B. Leitch (General Editor, 2001: 575-76-77).

Çağımızın ünlü Fransız düşünürü Foucault da özellikle "*What is Enlightenment?*" adlı makalesinde Aydınlanma dönemi üzerinde durur ve bu dönemi yeni bir bakış açısıyla ele almaya çalışır. Hemen bütün yapıtlarında söylemin, bilgi ve iktidarın insan yaşamları üzerindeki etkisini tarihsel boyutlarıyla inceleyen Foucault, insanlara gerçekmiş gibi anlatılanın aslında gerçek olmayabileceğini, gerçek ya da hakikat olarak sunulan pek çok şeyin aslında birtakım süreçlerin ya da oluşumların desteklenmesi amacıyla ortaya atılmış düşünce bütünlüğü olduğunu göstermek ister. Düşünürün yaptığı bir bakıma bütün bir Avrupa tarihini yeniden sorgulama girişimidir; sorgulanan yalnızca Avrupa tarihi değil, bütün kurumlarıyla Avrupa medeniyetidir. Foucault sorgulamalarında özellikle on sekizinci yüzyıl Avrupa'sına odaklanır, daha doğrusu bu dönemi hedef alır; çünkü düşünür on sekizinci yüzyılın, yani Aydınlanma'nın etkisini en çok hissettirdiği çağın aynı zamanda Avrupa tarihinde en radikal değişimlerin yaşandığı çağ olduğu kanısındadır. Bununla birlikte, Foucault'nun Aydınlanma karşısındaki tutumu eleştireldir; düşünürün Aydınlanma hareketine bakışı olumlu olmaktan çok olumsuz bir görünüm sergiler. 1784 yılında Almanya'da *Berlinische Monatschrift* adlı dergide Kant tarafında yazılmış "Aydınlanma nedir?" başlığını taşıyan bir açıklamanın

bulunduğunu belirten Foucault, söz konusu açıklama metninin modern felsefenin bir türlü cevap veremediği, ama aynı zamanda bir türlü de cevabını aramaktan vazgeçmediği bir soruyu düşünce tarihine soktuğunu belirtir. Düşünürce göre, Hegel'den Nietzsche'ye, Weber'den Habermas'a dek pek çok düşünür Aydınlanma meselesiyle ilgilenmişlerdir. Makalenin sonraki bölümlerinde Kant'ın felsefesini tartışan ve onun Aydınlanma bağlamındaki yerini anlatan Foucault, son kısımlarda ise kendi tavrını ve yaklaşımını ortaya koyar. Bu tavır öncelikle olumsuzdur, zaten düşünür Aydınlanma'yla ilgili olumsuz görüşünü olumlu görüşünden daha önce alır. İnsanların Aydınlanma'ya karşı olmakla onu desteklemek şeklinde bir ikilemin içerisine sokulduğunu belirten Foucault, bunun yanlışlığını vurgular. Bunun ardından hümanizmle Aydınlanma arasındaki uyumsuzluğa değinen düşünür, bu iki kavramın arasında bir gerilimin var olduğundan ve Aydınlanma'nın hümanizm gibi bir niteliği barındırmadığından söz eder (Foucault, 1984:32-50). Foucault'ya göre Aydınlanma'yla birlikte ortaya çıkan yeni iktidar türü "disiplin altına alıcı" iktidardır. Aydınlanma'nın ürettiği Avrupa toplumu da bir tür "gözetleme ve denetleme toplumu"na dönüşmüştür. (McHoul & Grace, 1995: 66). Bu sürecin otomatik sonucu da bireyselliklerini kaybeden, bireyden çok 'özne'ye dönüşen insanların ortaya çıkmasıdır. Foucault birey olamayan, daha doğrusu birey olmaları engellenen öznelerin otomatik bir yaşam düzenine alıştırdıklarını, davranışlarının birtakım düzenlemelerle kısıtlandığını ve sonuç olarak yapmak istediklerini yapamayan, kendilerinden yapay davranmaları beklenen makineler haline getirildiklerini iddia eder. Kurallara uygun hareket etmeyenler bunun karşılığında toplumdaki dışlanma riskini göze almak durumundadırlar. Aydınlanma bir tür 'normalizasyon' hareketidir; insanları belli değerlendirme ölçütleri kullanarak kategorilere ayırmakta ve onlardan kendi belirlediği normale uygun davranmalarını beklemektedir. Foucault yaptığı tarihsel analizde, eski çağda yaşamış insanların mı, yoksa modernitenin doğurduğu insan tipinin mi daha özgür olduğunun tartışmalı olduğu kanısındadır. Sanılanın aksine, Aydınlanma hareketi insan özgürlüğünü artırmamış, insanı belli kalıplar arasına sıkıştırmaya çalışmıştır. Michel Foucault böylelikle Aydınlanma'nın ve onun öncülük ettiği modernitenin bugüne kadar anlatılmamış yeni bir tarihini yazmış ve onun maskesini düşürmüştür.

Gotik roman yazarları insanın özgürlüğü konusunda son derece duyarlı bir tavır takındılar ve çevrelerinde olup bitenlerin, yaşanan gelişmelerin, çıkarılan kanunların ve yeni düzenlemelerin özgürlüğü genişletici olmak bir yana, onu kısıtladığının bilincindeydiler. Bu nedenle yapıtlarında özgürlüğe sık sık vurgu yaptılar. Yapıtlarını kurgularken birtakım kurallarla kendilerini sınırlandırmadılar. İstedikleri gibi yazmaya çalıştılar ve bunu yazarın özgürlüğü adına gerçekleştirdiler. Hogg'un **The Private Memoirs and Confessions of a Justified Sinner** adlı romanında özgürlüğe olan inanç sık sık dile getirilirken, özgürlüğünü kazanmış olan bireyin ya da özgür davranma hakkına sahip olanların bundan duydukları mutluluk ve heyecan açıkça ortaya konulmaya çalışılır. Romanın geneline bakıldığında, adeta yıllarca süren bir esaret dönemi yaşadktan sonra özgürlüklerine yeniden kavuşan kişilerin duydukları rahatlamaya benzer bir duygunun yansıtıldığı gözlenir. Daha açık bir ifadeyle, özgürlük duygusunu tanımlayan roman kişileri bunu biraz abartarak yaparlar. Yazarın karakterlerine bu biçimde bir özgürlük tanımı yaptırmasının nedeni

özgürlük kavramına verdiği önemdir. Ann Radcliffe'in **The Mysteries of Udolpho**'sunda da özgürlük anlatı içerisindeki ağırlığını önemli ölçüde hissettirir. Radcliffe'in yapıtı adeta romantik dönemde yazılmış bir yapıtı andırır. Doğanın insana verdiği huzur aslında ona sağladığı özgürlükten kaynaklanmaktadır. Romanın karakteri Emily özgürlüğünü tam olarak yaşayamayan ve onu yeniden elde etmek arzusundaki bir tip olarak çizilmiştir. Özgürlük Emily için aynı zamanda güvenlik anlamına gelmektedir. (Radcliffe, 2002: ch. V). Romanın on ikinci bölümünün başlangıcı bu bağlamda oldukça ilgi çekicidir. Söz konusu bölüme üç dizelik bir şiirle başlayan Radcliffe, "özgürlüğünü yanına almış" olmanın keyfini çatar. (Radcliffe, 2002: ch. XII). Roman hapsedilme, dolayısıyla da özgürlüğünden yoksun bırakılma endişesini taşıyan insanoğlunun korkularına odaklanır. Yapıtın ilerleyen bölümlerinde doğa vurgusu, doğaya açılan insan betimlemesi yeniden dikkat çeker. Gotik roman yazarları yalnızca insanın genel anlamda özgürlüğünü değil, aynı zamanda cinsellik gibi bazı özel alanlarda da özgür olması gerektiğini savundular. Lewis'in **The Monk**'u bu bakımdan oldukça dikkat çekicidir. Roman cinselliği ele alma ve anlatıya katma noktasında yazıldığı dönemle kıyaslanamayacak ölçüde cesur bir tavır takınmıştır. Romanda yer alan bazı sahneler dönemin anlayışı söz konusu olduğunda oldukça "uç"tur. Lewis insan cinselliğini sınırlandırmanın yanlışlığını cinsel sapkınlığı andıran sahneleri romanına ekleyerek göstermek istemiştir. Kısacası Gotik roman yazarları insanın doğal halinin devamından yanaydılar; bu bağlamda görüşleri romantiklerinkine yakındı. Doğal olanın değiştirilmesine ya da sınırlandırılmasına yönelik girişimlerin istenmeyen durumların ortaya çıkmasına yol açabileceğini düşünüyorlardı. Aydınlanma'nın bu yöndeki girişimlerine bu nedenle karşı çıkma ihtiyacı duydular ve bunu yapıtlarında ortaya koydular.

Görüldüğü gibi on sekizinci yüzyılın son çeyreğine ve on dokuzuncu yüzyılın ilk yıllarına damgasını vuran Gotik romanlar, sıra dışı kurulumları ve konularıyla yalnızca okuyucunun dikkatini çekmek için yazılmış popüler roman örnekleri olmaktan öte bir görünüm arz ediyorlardı. Gotik roman yazarları bilinçli bir biçimde etraflarında olup bitenlerden haberdar olduklarını göstermeye çalışıyor, tepkilerini de net olarak ortaya koyuyorlardı. Söz konusu yazarlar Aydınlanma'nın özde getirdiği ilkelere karşı olmamakla birlikte, bu ilkelerin uygulamaya dökülme biçimlerinden rahatsızdılar; daha doğrusu Aydınlanma'nın önünü açtığı modernleşme hareketinin kontrolsüz biçimde toplumsal yaşamı etkisi altına aldığı görüyorlardı. Aydınlanma kuramda son derece iyimserdi; ideal toplum düzenini kurmayı ve refahı yükseltmeyi, insanların özgürlüğünü garanti altına almayı, bireyleri kanun önünde eşit kılmayı öngörüyordu. Ancak uygulamada sorunlar ortaya çıktı; ideal toplum kurulamadı; bu bağlamda Aydınlanma toplumu uzun vadede bir distopya halini aldı. Özgürlükleri artırmak yerine onları kısıtı; insanlar kanun önünde görünüşte eşit oldular, ancak gerçekte durum böyle değildi. Suçlu adeta savunulmaya başlandı. Toplumsal yapıda da eşitlik sağlanamadı; belli sınıflar giderek artan imtiyazlara sahip oldu. Kapitalizm halk üzerindeki olumsuz etkilerini hemen her alanda göstermeye başladı. Dinsel alandaki tartışmalar Hıristiyanları rahatsız etti. Yaşanan bütün bu olumsuzluklar karşısında Gotik roman yazarları adeta bir kaçış edebiyatı üretme yolunu seçtiler ve bunu kaybedilen ütopyaı yeniden keşfetmek adına yaptılar. Bununla birlikte Aydınlanma'ya hakim olan iyimserliği sürdürmediler;



yapıtlarında korkunç imgelere ve mekanlara yer vererek yaşanmakta olan sürecin tehlikelerine dikkat çekmeye çalıştılar. Gotik romancılara göre insan giderek canavarlaşıyor ve doğaya daha çok zarar veriyordu; bunun nedeni ise kendi doğasından uzaklaşması ve kendine ait olmayan yapay ve zorlama bir kimliğe büründürülmesiydi. Bu farkındalık Gotik roman yazarlarını görünüşte buldukları dönemle uyuşmayan, gerçekte ise tam anlamıyla onu betimleyen edebi yapıtlar üretmeye yöneltti. Sahip oldukları nitelikler göz önüne alındığında Gotik romanların Aydınlanma karşıtlığını bilinçli ve son derece başarılı bir biçimde yürüttüğü ortadadır. Bu yapıtlar var olan tehlikeyi yansıtırken dolaysız bir anlatım biçimi yerine dolaylı bir tarz benimsemişler, okuyucunun altta yatan mesajı algılamasını beklemişler ve ironiyi de ustalıkla kullanmasını bilmişlerdir. Bu nedenlerle Gotik romanlara uzun soluklu olamayan, belli bir dönemde birtakım tekdüze imge ve motifler kullanılarak yazılmış, okuyucunun ilgisine paralel olarak kurulumunu şekillendirmiş edebiyat ürünleri olarak bakılmamalıdır. Bu yapıtlar aslında toplumsal eleştiri bağlamında değerlendirilmesi gereken, bir anlamda on dokuzuncu yüzyılın romanlarına öncülük ettiğini düşünebileceğimiz edebi ürünlerdir.

#### KAYNAKÇA

- BEALES, Derek, Hamish Scott. (2005), **Enlightenment and Reform in Eighteenth-Century Europe**, I.B.Taurus&Company Limited
- BHALLA, Alok. (1991), **The Cartographers of Hell: Essays on the Gothic Novel and the Social History of England**, Sterling Publishers, India
- CASCARDI, J. Anthony. (1999), **Consequences of Enlightenment**, Cambridge University Press
- CUDDON, J.A., (1992), **The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literary Theory**, 3rd edition, Penguin Books
- EDELMAN, Gerald, (2004), **Enlightenment and the Intellectual Foundations of Modern Culture**, Yale University Press
- FITZPATRICK, Martin, Peter Jones, Christa Knelwolf, Iain Mccalman, (2004), **The Enlightenment World**, Routledge
- FOUCAULT, Michel, (1984), **The Foucault Reader**, ed. by Paul Rabinow, Pantheon Books
- GAMER, Michael, (2000), **Romanticism and the Gothic: Genre, Reception, and Canon Formation**, Cambridge University Press
- GERAS, Norman, Robert Wokler, (1999), **Enlightenment and Modernity**, Palgrave Publishers
- HOGG, James, (2000), **The Private Memoirs and Confessions of a Justified Sinner**, Project Gutenberg
- KANT, Immanuel, (2004), **The Critique of Practical Reason**, Project Gutenberg
- KANT, Immanuel, (2007), **The Critique of Pure Reason**, Project Gutenberg
- LEWIS, Matthew Gregory, (1996), **The Monk**, Project Gutenberg
- LOCKE, John, (2004), **An Essay Concerning Humane Understanding**, Vol. 1, Project Gutenberg

- McHOUL, Alec & Wendy Grace, (1995), **A Foucault Primer, Discourse, Power and the Subject**, UCL Press, London
- RADCLIFFE, Ann, (2002), **The Mysteries of Udolpho**, Project Gutenberg
- SHELLEY, Mary, (2005), **Frankenstein**, Project Gutenberg
- THOMSON Douglas H., Jack G. Voller, Frederick S. Frank, (2002), **Gothic Writers: A Critical and Bibliographical Guide**, Greenwood Press
- THRALL William Flint & Addison Hibbart, (1961), **A Handbook to Literature, revised and enlarged**, by C. Hugh Holman, THE ODYSSEY PRESS. New York
- URGAN, Mina, (2004), **İngiliz Edebiyatı Tarihi**, YKY Yay., İstanbul
- WATT, James, (1999), **Contesting the Gothic: Fiction, Genre, and Cultural Conflict, 1764-1832**, Cambridge University Press
- İnternet Kaynakları:** www.gutenberg.org, 20.01.2008, 16:30